

Alina Barczyk

 <https://orcid.org/0000-0002-6596-8915>

Uniwersytet Łódzki
Instytut Historii Sztuki
Fundacja Sztuki Krajobrazu i Architektury

Architekt dworu cesarskiego

Ekspozycja i katalog wystawy *Fischer von Erlach – Baumeister des Barock*,
Salzburg Museum, 6 kwietnia – 8 października 2023 r.

Architect of the Imperial Court

Exhibition and catalog of the exhibition *Fischer von Erlach – Baumeister des Barock*,
Salzburg Museum, April 6 – October 8, 2023

W 2023 roku minęło 300 lat od śmierci Johanna Bernharda Fischera von Erlacha. W ramach obchodów powyższej rocznicy w Muzeum Salzburga zorganizowano wystawę przybliżającą dokonania słynnego architekta i uzmysławiającą rangę autora traktatu *Entwurffe einer historischen Architectur*, twórcy znającego kulturę europejską, zdolnego do tworzenia projektów zgodnych z oczekiwaniami dworu cesarskiego.

Fischer von Erlach (1656–1723) zdobywał wykształcenie najpierw pod kierunkiem ojca, rzeźbiarza, a następnie kontynuował naukę w Rzymie, gdzie zetknął się z dziedzictwem antycznym, co wywarło istotny wpływ na jego zainteresowania i umożliwiło czerpanie inspiracji z form wcześniejszych epok. Uznanie zdobył przede wszystkim jako architekt i teoretyk budownictwa, posiadał jednak również szeroką wiedzę z zakresu rzeźby, stiuku i emblematyki. Z perspektywy polskiej historii sztuki jego kluczową realizacją była kaplica elektorska przy katedrze we Wrocławiu¹ [il. 1]. Bez wątpienia jednak najważniejszym środowiskiem, z którym był związany, pozostawał dwór Habsburgów – dla cesarza Johann Bernhard Fischer opracował szereg projektów, z których wspomnieć można chociażby pałac Schönbrunn [il. 2] i kościół św. Karola w Wiedniu czy dekoracje kościoła św. Katarzyny w Grazu. Równie istotny był mecenat salzburskich arcybiskupów, dla których architekt kształtował m.in. ogrody pałacu Mirabell i rezydencję Klessheim. Dla tego miasta projektował też świątynie, m.in. kościół Świętej Trójcy [il. 3–4],

1 Stanisław Mossakowski, *Kaplica elektorska przy Katedrze we Wrocławiu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1962, z. 45, „Prace z Historii Sztuki”, z. 1, *passim*; Jan Wrabec, *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku. Systematyka typologiczna*, Wrocław etc. 1986, s. 105–106; Małgorzata Wyrzykowska, *Śląsk w orbicie Wiednia. artystyczne związki Śląska z Arcyksięstwem Austriackim w latach 1648–1741*, Wrocław 2010, s. 272–273; Tadeusz Bernatowicz, *Projekt kaplicy elektorskiej we Wrocławiu. Pompeo Ferrari a barokowy eklektyzm przełomu XVII i XVIII wieku*, „TECHNE. Seria nowa” 2022, nr 1 (9), s. 122, 149.

kolegiatę i klasztor urszulanek². Stąd w pełni zrozumiałe jest, że to właśnie Salzburg podjął się organizacji wystawy, której kuratorami zostali mgr Peter Husty oraz wiedeńczyk dr Andreas Nierhaus [il. 5].

1. Katedra we Wrocławiu – kopuła w kaplicy elektorskiej, fot. autor, 2022

-
- 2 Z niezwykle bogatej literatury poświęconej dorobkowi Fischera von Erlacha, której pełne omówienie wykracza poza ramy niniejszej, krótkiej recenzji, warto przywołać przynajmniej kilka najnowszych monografii o charakterze przekrojowym: *Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656–1723) und die Baukunst des europäischen Barock*, red. Herbert Karner, Sebastian Schütze, Werner Telesko, München 2022; Andreas Kreul, *Johann Bernhard Fischer von Erlach 1656–1723. Studien zu Werk und Rezeption*, Berlin 2024; Andreas Kreul, *Die Barockbaumeister Fischer von Erlach. Bibliographie zu Leben und Werk*, Berlin 2024.

2. Założenie rezydencjonalne Schönbrunn w Wiedniu, fot. autor, 2016

3. Kolegiata w Salzburgu, ilustracja z traktatu: *Entwurf einer historischen Architectur*, Leipzig 1725, t. IV

4. Kolegiata w Salzburgu, fot. autor, 2023

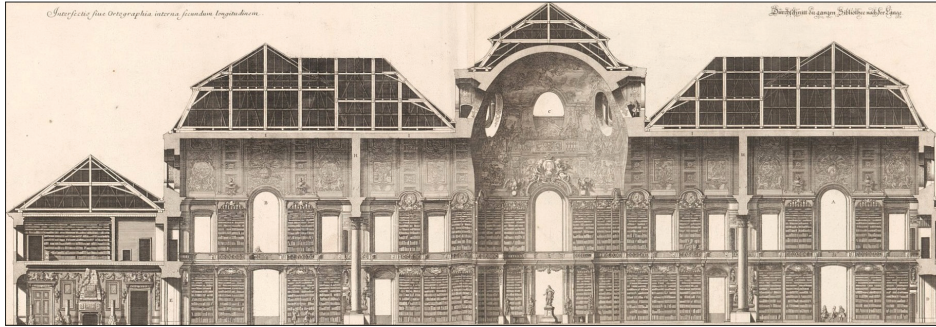
5. Wystawa poświęcona Fischerowi von Erlach – fragment ekspozycji, fot. autor, 2023

W pierwszej kolejności należy podkreślić, jak trudne jest tworzenie ekspozycji poświęconych architekturze – w przeciwieństwie do malarstwa, rzeźby czy wyrobów rzemiosła artystycznego, których oryginały (bądź wierne, zachowujące skalę kopie) można umieścić w salach muzealnych, narracja o budynkach wymaga szukania innych, pośrednich rozwiązań. W Salzburgu zdecydowano się na prezentację zróżnicowanych obiektów, obejmujących m.in. projekty Fischera von Erlacha (rzuty, widoki elewacji, przekroje [il. 6]), modele architektoniczne [il. 7], strony z traktatu czy rzeźbioną wagę z ogrodu Mirabell. Atutem wystawy było zestawienie oryginalnych artefaktów ze współczesnymi fotografiami, dzięki czemu przybliżono wygląd najważniejszych dzieł omawianego twórcy [il. 8]. Ciekawym zabiegiem, przyciągającym uwagę odbiorców, było też naniesienie reprodukcji pojedynczych rzutów budowli bezpośrednio na ściany w formie dużych naklejek. Aranżacja przestrzeni ekspozycyjnej pozostawała dość ascetyczna, a zarazem klarowna – wnętrza Muzeum Salzburga stawały się neutralnym tłem, na którym silniej wybijały się prezentowane objekty.

Wystawie towarzyszyła publikacja³ [il. 9]. Pierwsza część liczącego 323 strony tomu zawiera sześć krótkich esejów, których autorzy kolejno analizują: działalność Fischera von Erlacha w Wiedniu i Salzburgu (Peter Husty, Andreas Nierhaus), naukowy i kulturowy aspekt twórczości architektonicznej (Werner Oechslin), zasady kompozycji i konstrukcje geometryczne (Richard Bösel), prace rzeźbiarskie i ich wpływ na projekty budowli (Andreas Nierhaus), inwencję twórczą widoczną w traktacie (Anna Mader-Kratky) oraz wiedeńską wystawę z 1956 roku, poprzez którą uczczono 300. rocznicę urodzin architekta (Irina Morzé, Andreas Nierhaus). Rozdział z artykułami wzbogacono wstawkami zawierającymi opracowane przez Martina Feiersingera plany pawilonów – wykorzystujących elipsy i odznaczających się dynamizmem form – oraz zbiorem fotografii Wernera Feiersingera przedstawiających rzymskie zabytki, znane Fischerowi von Erlachowi i mające wpływ na jego twórczość. Zdjęcia tego samego autora pojawiają się ponownie w drugiej części tomu, obejmującej katalog obiektów: 34 pozycje prezentujące najbardziej spektakularne realizacje omawianego architekta. Krótkim notom towarzyszy wysokiej jakości materiał ilustracyjny (stanowiący wyraźny atut publikacji), ponadto przy większości obiektów zamieszczono rzuty, dzięki którym czytelna staje się dyspozycja przestrzenna poszczególnych gmachów. Do *oeuvre* Fischera von Erlacha należały również rysunki oraz sztychy – zarówno projektowe, jak i ilustrujące dawną architekturę – którym poświęcono trzecią część monografii.

Co istotne, Salzburg stanowił pierwszy etap prezentacji wystawy, która następnie od 1 lutego do 28 kwietnia 2024 roku była pokazywana w Muzeum Wiednia przy Karlsplatz pod tytułem *Fischer von Erlach. Entwurf (sic!) einer historischen Architektur* [il. 10].

3 *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, red. Peter Husty, Andreas Nierhaus, Salzburg 2023.

6. J.B. Fischer von Erlach, Projekt Biblioteki Dworskiej w wiedeńskim Hofburgu, fot. domena publiczna

7. Model kościoła Świętej Trójcy w Salzburgu (prezentowany na wystawie), fot. autor, 2023

8. Fragment ekspozycji, fot. autor, 2023

9. Okładka katalogu wystawy, fot. domena publiczna

10. Plakat wystawy w Muzeum Wiednia, fot. domena publiczna

Upamiętnienie przypadającej na 2023 rok rocznicy poprzez ekspozycję i katalog pozwoliło przybliżyć postać Fischera von Erlacha szerszemu gronu odbiorców – w tym turystom, dla których nazwisko architekta (doskonale znane historykom sztuki) mogło brzmieć nieco enigmatycznie. Poza walorem popularyzatorskim nie mniej istotne było zachowanie naukowego charakteru wystawy, a przede wszystkim publikacji, w której zamieszczono eseje ukazujące aktualny stan badań nad głównymi wątkami działalności Johanna Bernharda Fischera. W efekcie w godny uznania sposób sprostano trudnemu i ambitnemu zadaniu. Pozostaje mieć nadzieję, że twórczość architektów coraz częściej będzie tematem muzealnych ekspozycji.